

ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ

УДК 130.2 +130.3

І.П. Білецький

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
канд. філос. наук, доцент кафедри теорії культури і філософії науки

Н.О. Коннова

Харківський національний економічний університет,
викладач кафедри філософії і політології

АНТРОПОЛОГІЯ ВЛАСНОСТІ ТА СЕМІОТИКА ГРОШЕЙ

У статті пропонується розглянути роль феномену власності у процесі формування людської свідомості. Свідомість береться як семіотичний феномен, високорозвинута людська свідомість стає можливою через досягнення більш високих (порівняно з тваринними) рівнів абстрактності, зокрема здатності абстрагування від безпосереднього оточення. Процес абстрагування є довгим і складним і не може обійтися без тих чи інших форм персоніфікації. Ключова теза статті полягає в тому, що власність є формою персоніфікації при переході до 3-го й подальших, більш високих рівнів абстрагування. Показано також, що гроші є вираженням подальших рівнів абстрагування у практичній діяльності людини.

Ключові слова: власність, гроші, абстракція, семіотика, персоніфікація, антропологія.

I. Biletsky, N. Konnova

ANTHROPOLOGY OF PROPERTY AND SEMIOTICS OF MONEY.

The article suggests to consider the phenomenon of property in the process of the human consciousness forming. The consciousness is regarded as a semiotic phenomenon, the high-developed human consciousness becomes possible by dint of attaining higher (in compare with animal) levels of abstractness, in particular ability to abstracting from direct environment. The process of abstracting is long and difficult and can't go without some or other form of personification. A key-thesis of the present article is that property is a sort of personification in the process of passing to the third and further higher levels of abstractness. It is demonstrated also that money is a manifestation of further levels of abstracting in the practical activity of human.

Keywords: property, money, abstractness, semiotics, personification, anthropology.

И.П. Билецкий, Н.А. Коннова

АНТРОПОЛОГИЯ СОБСТВЕННОСТИ И СЕМИОТИКА ДЕНЕГ.

Статья предлагает гипотезу о том, что феномен собственности играет ключевую роль в процессе формирования человеческого сознания, которое рассматривается с семиотической точки зрения, сущность которого состоит в способности к более высоким (по сравнению с животными) уровнями абстрагирования, в частности в способности абстрагирования от непосредственного природного окружения. Процесс абстрагирования долгий и сложный и фактически невозможен без обращения к тем или иным формам персонификации. Ключевой тезис статьи состоит в том, что собственность выступает своего рода формой персонификации в процессе перехода к более высоким формам

абстрагирования. Показано также, что деньги выступают проявлением перехода ко всё более высоким степеням абстрактности в практической деятельности человека.

Ключевые слова: собственность, деньги, абстрагирование, семиотика, персонификация, антропология.

Що робить людину людиною? Якщо по науковому, то потенційна здатність до високо інтелектуальної діяльності. Але це внутрішнє. Але який головний зовнішній прояв «людяності»? Ми пропонуємо гіпотезу, що це власність. Лише людина має, збирає, накопичує, дарує, передає іншим велику кількість власності, більша частина якої не є потрібною для фізичного виживання та безпосереднього задоволення біологічних інстинктів. Тобто більша частина цієї власності має переважно символічну, а не природну цінність. В чому проявляється саме «високоінтелектуальність» людської свідомості? У здатності оперувати на високих, недосяжних для тварин (навіть для високо розвинутих) рівнях абстрактності. Завдяки чому здатність до цих високих рівнів абстрактності виникає і стає можливою? Наша гіпотеза, на користь якої ми далі наводимо аргументи, полягає в тому, що завдяки власності.

У ХХ столітті антропологи і філософи звичайно визначали людину як істоту, яка виготовляє знаряддя праці. Однак, зазначає Льюїс Мемфорд, знаряддя виготовляють не лише люди, але також багато які з тварин, наприклад, людиноподібні мавпи, бобри, бджоли, мурахи, багато які з видів птахів тощо. Знаряддя перших людей взагалі мало чим відрізнялися від аналогічних знарядь людиноподібних мавп. А що стосується виготовлення хиж, пасток, різноманітних ємкостей, то тут перші люди значно поступалися аналогічним утворенням інших видів. Унікальність людей була в іншому. А саме в лінгвістичних можливостях, а також у більш розвинутій і гнучкій соціальній організації та естетичних аспіраціях. Два останні елементи стають можливими через перше (через лінгвістичні можливості) [4, с. 227]. Тобто унікальність людей не стільки у здатності до виготовлення та використання суто утилітарних знарядь, а в культурній роботі (мові, соціальній організації, естетичному самовираженні). Загальновідомо, що здатність до високоінтелектуальної діяльності не є вродженою, але лише потенційною. Для того щоб вона актуалізувалася, необхідні певні умови. А саме наявність людського соціуму. Людські діти народжуються недорозвинутими та нездатними для самостійного життя в жодному з відношень і на відміну від дитинчат інших видів потребують набагато довшого періоду догляду і навчання.

Соціальні відносини є по суті відносини просторові. Тобто ми маємо соціально-просторові відносини в мережі буття. Такі мережі розбудовуються не лише людьми, але також й іншими видами. Але у випадку людей вони є найбільш очевидними. Уся еволюція гоміндів – це не лише розвиток мови та інших знакових систем, але також і процес постійної екстеріоризації. Недостатня розвинута травна система компенсується за рахунок використання вогню та термічної обробки їжі, що є екстеріоризацією травної системи. Аналогічно, занадто вузький родовий канал компенсується більш розвинутою соціальністю, яка передбачає серед іншого розвинутіші системи догляду й навчання дітей, що знову ж таки є свого роду екстеріоризацією матки. Відсутність волосяного покриву компенсується екстеріоризацією через одяг [7, с. 22 – 23].

Все це стає можливим за умови наявності високорозвинутого мозку, ресурси якого набагато перевищують те, що необхідне для суто фізичного виживання. Останнє веде до того, що їх енергія має бути кудись направлена і використана. За Мемфордом, ця енергія була направлена еволюцією у напрямку індивідуального та соціального саморозвитку людей. Результатом стають надзвичайно складні і гнучкі системи мови, соціальної організації, мистецтва, метафізичних (міфічних) уявлень. Техніка знарядь праці розвивалася лише як допоміжний засіб. «Технології тіла» чи використання пластичних здатностей свого тіла, відзначає Мемфорд, цитуючи Андре Вараньяка,

передують суто матеріальним знаряддям [4, с. 230]. Навіть на ранніх стадіях розвитку людини використання пасток чи збирання їжі більше залежало від спостереження, знання оточуючого середовища, здатності передавати ці знання, аніж від технічних знарядь. Технічні знаряддя займали дуже незначну частину того, за допомогою чого люди підкоряли собі оточуючий світ. Набагато більшу роль відігравала здатність встановити відповідний соціальний порядок всередині групи, легітимізувати його і закріпити. Засобами останнього служили ритуали, міфи, розвинута дискурсивна мова, мистецтво. Зокрема одомашнення чисельних видів тварин і рослин (а за останні декілька тисяч років люди *de facto* одомашнили все, що лише було придатне до одомашнення) обійшлося без якихось нових технічних нововведень [4, с. 231 – 232].

Мислення прийнято поділяти на образне і понятійне. Останнє оперує поняттями, що утворюються в процесі абстрагування чи виділення (відділення) абстраговуваних властивостей. Виділяють наступні рівні абстрагування: 1) виділення відповідних якостей (присутнє вже у найпростіших живих організмів), 2) узагальнення виділених властивостей і їх фіксація (повною мірою присутнє у вищих тварин) і 3) узагальнення узагальнень (повною мірою лише у людини, можливе лише за допомогою та всередині мови). Останній 3-й рівень є суто людським, тобто таким, на якому функціонує людська свідомість як така. Він не є межею, оскільки за допомогою і всередині мови люди можуть утворювати абстракції все вищих і вищих рівнів. Ці рівні (починаючи з 3-го) означають мисленнєвий вихід за межі безпосереднього матеріального оточення у світ уявного.

Що таке уявне? Все що завгодно – від снів і марень до складних логічних і математичних абстракцій сучасної науки. Людина з самого початку виступає як сновидча істота, багато хто з антропологів і психологів (насамперед представники трансперсональної психології) вважають, що саме сновидче багатство дозволило людині вийти за межі суто тваринного існування. В наших предків сні перемишлювалися з явою, що б вони не робили, чим би не займалися. Світ снів склав основу майбутнього внутрішнього світу людини, який розходився зі світом зовнішнього середовища, в якому людина жила. Саме потреба якось рознести сні та яву, якось упорядкувати своє існування, знявши напругу між цими різними світами, стали одним з основних поштовхів розвитку первісної людини [3, с. 74].

До того, як людина володіла мовою, яка стала внутрішньою оболонкою майбутньої культури, що вкрила захисним шаром світ людського «воно», внутрішній світ людини був наповнений чудовиськами й монстрами з глибин несвідомого. Єдиний голос, який чула людина, був голосом її несвідомого, в якому власне й слід шукати першоджерела смислового освоєння світу людиною. Це досить яскраво можна прослідкувати в культурі первісних народів, наприклад австралійських аборигенів, у мові й культурі яких ми знаходимо яскраві прояви цього (постійне відчуття присутності духів предків, зосередженість на сновидіннях, підкреслення їх важливості тощо) [3, с. 78].

«Спочатку було слово? – запитує Мамфорд, – Ні – спочатку, як писав Гете, було діло: осмислена поведінка передувала осмисленій мові; вона й зробила її можливою. Однак єдиним ділом, яке могло набути нового значення, було діло, здійснюване колективно, у співтоваристві з іншими людьми, постійно повторюване й тому вдосконалюване через повторення: іншими словами, це було відправлення ритуалу». Власне ритуал є насамперед повторюваною дією. Такі дії ми можемо спостерігати вже у тварин – шлюбні ігри, танці тощо. Тобто все вказує на те, що ритуал є старшим за мову. Відмінність людських ритуалів від ритуалів тварин у тому, що смисли, породжувані людськими ритуалами можуть бути більш абстрактними й неприв'язаними жорстко до конкретної ситуації [3, с. 87]. За припущенням Мамфорда абстрактні людські ритуали розвинулися як спосіб подолання неврозу від роздвоєння

між внутрішнім і зовнішнім світами, між світом снів і світом зовнішніх обставин. Завданням таких ритуалів було встановлення порядку і смислу в хаотичному чужому світі [3, с. 89]. Ритуал є також засобом досягнення певної єдності відчуттів, необхідної для початку будь-якої колективної дії. Власне колективні дії та спілкування й зробили людину людиною (як стверджують сучасні антропологі й палеонтологі, високо розвинутий мозок як орган не менш високо розвинутого інтелекту є результатом саме спілкування, а не трудової активності чи чогось подібного). Саме ритуал і є тією первинною технологією, яка створює людину. Як свідчить етнологія, якою би примітивною не була матеріальна культура якогось первісного народу, багатство церемоній у ній ніколи не буде поступатися аналогічному багатству високо розвинутих культур [3, с. 90].

Оволодівши мовою, людина створює символічний світ, що не залежить виключно від світу повсякденного досвіду. Саме в цьому царстві смислу людина й стає повним господарем. Тварини живуть повністю в наповненому смислом зовнішньому світі, де кожен знак (рик лева чи тупіт копитного) сам є невід'ємною частиною цього світу. Тому сигнали, які подають тварини, є невіддільними від ситуації в цьому світі. В людини інакше. Вона паралельно живе в світі, наповненому символізмом речей. Тобто людина проектує світ речей на світ зовнішнього середовища. Останнє означає персоніфікацію. Без персоніфікації важко уявити людську мову і мислення. Мова персоніфікації – це мова міфу, метафори, графічного мистецтва (в т.ч. такої первинної форми письма як піктографічне письмо). Мова, якій повністю вдається уникнути персоніфікації, це, наприклад, математична мова [3, с. 106 – 107]. В первісній культурі сама мова була не засобом магії, а самою магією – вірне вживання слів ніби занурювало людину в якийсь інший світ, що нібито знаходиться під владою людини. На думку Мамфорда вимога мовної точності – перша форма точності в житті людини, пізніше вона знайде відображення в науці та техніці [3, с. 121].

Людвіг Вітгенштайн у своєму «Tractatus logico-philosophicus» зазначає: «Межі моєї мови означають межі мого світу» [2, с. 70]. Томаш Седлачек, слідуючи за ним, стверджує: «Без називання не існує реальності, вона народжується разом з мовою» [5, с. 94]. І далі: «наші моделі до-створюють реальність, тому що вони її 1) інтерпретують, 2) дають явищам імена, 3) уможливають сортування світу і явищ відповідно до логічної форми, і 4) ми де-факто сприймаємо реальність через ці моделі» [5, с. 95].

Тобто людина виводить смисли свого життя зі світу природного у світ уявного. Смисли обумовлені інтенціями і бажаннями. Бажання ж як такі виникають лише разом із своїм усвідомленням і називанням. Взагалі ж суть слова бути вмістилищем (смислу), вмістилище ж може бути вмістилищем лише тоді, коли воно змінюється повільніше, аніж сам його вміст. Тобто слова стають вмістилищем поодиноких смислів (мислимих переважно в формі речей) так само, як пізніше загальні закони в науці стають вмістилищем окремих фактів. Фактично у відповідності з принципом економії мислення емпіріокритицистів. Тобто мова стає другим кроком з ущільнення смислу (першим таким кроком виступає ритуал, третім наука).

Нові думки, ідеї, уявлення з'являються завдяки інтуїції. Інтуїція відноситься до сфери несвідомого, а несвідоме оперує образами, а не абстракціями. Тобто увесь процес запускається за допомогою чогось конкретного, а не абстрактного. Тобто за словами має стояти щось конкретне. Конкретні образи і речі. В людському суспільстві, в т.ч. первісному, основні типи відносин між людьми мають бути впорядкованими та ієрархізованими. Просто для того, щоб суспільство змогло існувати. Відповідно мають також бути впорядкованими відносини людей із речами, тобто хто за що відповідає, і хто яку річ контролює. Або, якщо коротко, хто чим володіє. Індивідуально чи колективно.

Тобто власність – це саме той елемент у людському житті, який відповідає образності в мисленні. Абстракції ж самі по собі просто безсилі. Дієвими вони можуть ставати лише за допомогою конкретного, в ролі якого і виступає власність.

Тварини власності не мають, якщо вони навіть користуються якимись знаряддями, то це використання є суто ситуативним. Тобто ситуативним володінням. І лише у людей з'являється ідея володіння постійного. Для первісних мисливців і збирачів це власність на предмети особистого побуту. Пізніше, по мірі переходу людей до землеробства та скотарства, з'являється власність на землю, будівлі, худобу. Люди упродовж довгого часу не вміли розрізняти відносини власне між людьми та відносини між людьми і речами. Останні влітаються в перші, власність стає не просто чимось утилітарним, але також починає вказувати на ті чи інші аспекти міжлюдських відносин, на статус і т.п. Джон Локк свого часу навіть висував гіпотезу, що саме власність породжує державу (коли власності накопичується надто багато і регулювання відносин власності починають потребувати спеціальних інститутів, як і може забезпечити лише держава).

Перші держави починають з'являтися в давніх Єгипті, Месопотамії, Індії, Китаї близько п'яти тисяч років тому. І скрізь ми спостерігаємо появу і реалізацію певних мегапроектів – побудови пірамід, зіккуратів, дамб тощо. Згідно з Мемфордом, все це є глобальними задачами необхідними для того, щоб запустити у дію Мегамашину, в яку в процесі утворення цих держав перетворюється усе суспільство. Поява мегамашини починається з того, що чисельні окремі невеликі групи зливаються в єдине ціле. Для того ж щоб це ціле відбулося потрібно створити загальну соціальну структуру (чи мегаструктуру), яка власне і є мегамашиною. Мегамашина ж потребує цілі для свого існування. Звідси мегапроекти давнини [4, с. 233 – 234]. Перші держави були тоталітарними. Тоталітаризм був просто найпростішою формою самоорганізації на ранніх етапах становлення держави. Цілі її виникнення виявилися врешті решт ефемерними. «Саркастично символічними були кінцеві продукти Мегамашини в Єгипті – могили, цвинтарі й мумії, в той час як пізніше, в Ассирії та інших місцях головним свідомством їх дегуманізованої ефективності був ... пустельний простір зруйнованих міст і отруєних ґрунтів», – пише Мемфорд [4, с. 234]. Тобто, конкретне соціальне (складна система державної організації) потребує конкретного матеріального (великих мегаспоруд, власності держави і бога).

Всередині мегамашини кожна людина виконувала роль гвинтика, який мав знаходитися на своєму місці. «Монотонні, без кінця повторювані дії завдання, нав'язувані Мегамашиною, які в патологічній формі ми маємо асоціювати з неврозом примусу, тим не менш служили, очевидно, як і весь ритуальний та організуючий порядок, зниженню занепокоєння й захисту самого працюючого від часто демонічних напучень підсвідомого, який не був більше стримуваним традиціями та звичаями неолітичного поселення» [4, с. 235]. Тобто механізація та систематизація через посередництво робітничих і воєнних армій та бюрократичної організації доповнили собою релігійний ритуал як засіб підтримки стабільності в суспільстві.

Відповідний рівень організації та систематизації після давніх держав Близького Сходу та Єгипту був досягнутий лише у Новий час. Уже за допомогою зовсім інших засобів. Не зовнішнього примусу, а внутрішніх переконань. Тому що в процесі створення й роботи розвивається відповідний концептуальний апарат, який у подальшому існує і розвивається автономно. Християнська любов, протестантська етика, культ споживацтва – форми трансформації цього апарату, який тепер функціонує в автономному режимі, змушуючи окремих членів суспільства функціонувати в загальному контексті. Цілі цілого чи контексту в цілому є суто ірраціональними, раціональність же розповсюджується на окремі дії окремих людей, які діють у контексті цілого [4, с. 237].

Еволюція й розвиток передбачають появу нового. З чого воно появляється? Відповідь – із бажання. Бажання первісних людей – це бажання суто конкретні, бажання конкретних речей. Перший відомий нам з історії літературний твір «Епос про Гільгамеша» містить, серед іншого, оповідь про зародження попиту. Один з головних героїв епосу, Енкіду на початку виступає як свого роду природна людина, що знаходиться поза межами цивілізації, включаючи економічні відносини. Він вдовольняється виключно необхідним: їжа, прихисток, безпека. Для того щоб залучити його до людського суспільства люди посилають до нього блудницю, яка *de facto* розбещує його, показуючи йому, чого потрібно бажати. До цього Енкіду жив як тварина, спілкувався з тваринами, які сприймали його як свого, але тепер тварини уникають його, він перестав бути природною істотою і став людиною в повному сенсі слова, став членом суспільства і другом правителя Гільгамеша. Тобто людське суспільство породжує певні цілі, більші за природні потреби. Саме на цьому ґрунтується економіка. В людському суспільстві індивід хоче не задоволення своїх базових потреб і бажань, а створення й задоволення все нових і нових бажань. Це стосується не лише сучасного, але також будь-якого цивілізованого суспільства [5, с. 317]. Сучасні технології ставлять під сумнів теорію Мальтуса про те, що населення зростає швидше, ніж кількість життєвих благ, необхідних людям, через що людське суспільство засуджене на вічні злидні й бідність. Однак, в одному аспекті ідеї Мальтуса зберігають свою актуальність донині: людські потреби ростуть швидше, ніж засоби їх задоволення [5, с. 318]. Людський попит постійно розмножується, породжуючи новий попит. В основі економічної теорії лежить концепція перетину попиту і пропозиції й досягнення гіпотетичної рівноваги.

Майже загальноприйнятим у сучасній теорії є те, що гроші – це мірило боргу. Певні відчуття щодо боргу існують також і у тварин, зокрема у мавп. Але це борг стосовно взаємних послуг. І лише у людей з'являються уявлення про борг щодо власності. Таким чином, гроші стають мірилом власності. Тобто, фактично те, з чого виходили практичні філософи XVIII століття і раніше. Люди у ході т.зв. трудової діяльності створюють матеріальні блага, які стають чиеюсь власністю. А для того, щоб оцінити ці блага, використовують поняття боргу, яке вимірюється через гроші.

Головний же атрибут грошей – це їх абстрактна вартість. Саме цей момент на думку багатьох сучасних філософів і культурологів стає причиною того, що давньогрецькі філософи починають ставити абстрактне вище реального і конкретного. Теорія ідей Платона є в цьому відношенні дуже характерною. Гроші, таким чином – це перша абстракція, абстракція, яка породжує інші абстракції – такі як розум і душа, відірвані від тіла, абстрактні ідеї, сутності, розрізнення між сутністю та видимістю, між абстрактним і конкретним тощо. Звідси апейрон Анаксимандра, логос Геракліта, числа як начало усього («все є число») піфагорійців. Всі відповідні філософські питання піднімаються в той момент, коли гроші перебирають владу в суспільстві. Тобто відбувається тотальна трансформація людської свідомості.

Трансформація грошових відносин є частиною глибших і ширших трансформацій цивілізації. Людська економіка як така є частиною космологічних, релігійних, соціальних уявлень. Не лише архаїчна економіка спиралася на циркуляцію дарів, але також і космологія та релігія [6]. Коли все починає визначатися грошима, то недостатність грошей породжує недостатність усього іншого. Життя перетворюється на рабство, його метою стає виживання. Одним із основних індикаторів поневолення стає монетаризація часу. Тобто маємо два паралельні процеси: монетаризацію економіки та квантифікацію часу. Тварини, діти, первісні люди живуть тут і зараз, не задумуючись про майбутнє. В мовах первісних людей часто взагалі відсутня категорія часу. Відсутні можуть бути навіть такі слова як «вчора» чи «завтра». Схоже ставлення до часу спостерігається також у сільській місцевості. Час є надлишковим. І лише в містах час

квантифікується, стаючи все більш обмеженим [6]. Гроші як такі вперше з'являються на Близькому Сході як гроші, чия цінність спирається на угоду. Угода є сутністю грошей, що стає особливо очевидним нині, в часи паперових грошей, вартість матеріалу яких мало відрізняється від вартості туалетного паперу. Поява такої речі як гроші мала глибокі наслідки щодо культури, суспільства, релігії тощо. Якщо в архаїчні часи достоїнство людини могло визначатися тими чи іншими предметами, талісманами, реліквіями, то з появою грошей усе уніфікується. Питання тепер не «що?», а «скільки?», тепер усе продається за гроші, й головна проблема – це кількість грошей [6].

Новий час характеризується переходом до математизованого та механістичного світогляду, одним із фундаторів якого прийнято вважати Р. Декарта. Там де в християн ідеться про дар любові та божої благодаті, в Декарта з'являється мереживо механіки та механічних зв'язків. Людина, згідно з Декартом, складається з нематеріальної душі, про яку Декарт воліє мовчати, визнаючи її радше сферою *terra incognita*, та матеріального, механістичного та детермінованого тіла. Механістичне тіло є частиною механістичного світу й функціонує за його законами. Звідси власне ідея *homo economicus*-а, людини економічної, ідея, що утворюється шляхом суто механічного абстрагування відповідних аспектів людського життя і поведінки.

Модель *homo economicus* – це міф-модель. Це міф-модель, що дозволяє надіти на себе математичні шати сучасної економічної теорії, а також відкриває двері іншим міфам-моделям такого роду, таким як міф про невидиму руку ринку, вічний прогрес, саморегулювання ринку, вільний ринок тощо. Як визначав міфи Саллюстій, «усього цього ніколи не було насправді, але воно відбувається постійно» [5, с. 167]. *Homo economicus* чи людина економічна – абстрактний образ людини, усі аспірації якої зведені до переслідування матеріальної вигоди, не важливо у якій формі.

«Наша гіпотеза полягає в тому, – пише Бодрійяр, – що потреби ... є еквівалентом абстрактної суспільної праці: на них спирається система споживчої вартості так само, як на абстрактну суспільну працю спирається система мінової вартості» [1, с. 156]. Абстрактний соціальний суб'єкт – це суб'єкт, який мислиться в термінах споживчої вартості, позбавлений будь-яких архаїчних суспільних зобов'язань магічного, символічного, релігійного, особистого характеру. Споживча ж вартість є вираженням певної метафізики, конкретніше метафізики корисності [1, с. 158 – 159]. «Всі потяги, символічні відносини, предметні відносини і навіть збочення, уся праця інвестування суб'єкта підлягають абстрагуванню, демонструючи свій спільний еквівалент у монеті і грошах», – пише Бодрійяр [1, с. 162]. Мінова вартість є автономною цінністю, яка виникає в результаті абстрагування від процесу реальної праці [1, с. 166]. Бодрійяр вважає міф про Робінзона буржуазною переробкою міфу про земний Рай [1, с. 170].

В ХХ столітті відбувається повна математизація економічної науки. Це відбулося під впливом розвитку обчислювальних технологій (зокрема комп'ютерних), які дозволяли обробляти й аналізувати величезні обсяги даних (набагато більші, ніж у ХІХ столітті). Математизація економіки починається на початку ХХ століття, після того, як французький математик Луї Башальє захистив у 1900 році дисертацію про коливання вартості акцій на паризькій біржі. Він продемонстрував, що ці коливання повністю вкладаються у криві Гауса класичної теорії імовірностей. Ідеї Башальє були підтримані іншим математиком та економістом Ірвінгом Фішером, який у своїй праці «Природа капіталу та доходу» заклав ключові моменти сучасних статистичних методів аналізу економічних процесів [5, с. 413]. Ідея можливості точних статистичних передбачень панувала аж до світової кризи кінця 20-х років ХХ ст. Сам Фішер прославився також серед іншого тим, що за десять днів до краху Нью-йоркської біржі він запевняв, що ціни акцій досягли максимуму і далі аналізує період стабільності, що боятися нема чого. В результаті він (як і багато інших) утратив усе своє майно,

вкладене в акції. Тобто криза 1929 року, так само як і фінансова криза 2008 року, продемонструвала, що жодні математичні методи і підходи не допомагають передбачити все напевне й уникнути кризи чи краху [5, с. 414]. Математика в економіці – це лише верхівка масиву економічних процесів. У середині ж відбувається безліч речей, які неможливо передбачити чи проконтролювати. Тут бачимо аналогію зі свідомістю та несвідомим. Несвідоме – лише верхівка айсбергу, більша ж частина прихована в океані несвідомого.

Перші гроші, відзначає Седлачек, були глиняними табличками, на яких у Месопотамії записували борги. Таблички були переносними, а отже і борги стали переносними, тобто стали оборотним капіталом. Тобто в основі не цінність носіїв грошового знаку, а довіра до смислу. Не випадково, що англійське *credit* – кредит походить від *credo* – вірю [5, с. 128]. Седлачек пропонує вважати гроші свого роду енергією, яка може подорожувати у просторі і часі. Якщо конкретніше, то гроші можуть переміщатися в трьох вимірах: соціально-вертикальному (позиція капіталу від одних іншим), горизонтальному (гроші як рушій глобалізації), часовому (переміщення енергії з майбутнього у теперішнє, через кредит¹) [5, с. 133 – 134].

Сучасні боргові зобов'язання є лише цифрами в комп'ютері і за своєю суттю мало відрізняються від малюнків тварин на стіні печери, в які давні мисливці встромляли свої списи для того щоб забезпечити собі (магічним чином) успіх на полюванні. Символи подібного роду, магічні талісмани первісних людей чи економічні індекси сучасних економістів, працюють у тому смислі, що вони формують соціальну реальність, координуючи наші зусилля та організуючи нашу працю. Якщо ж вони раптом перестають працювати, то це вказує на розрив між соціальною та природною реальностями.

Китайці виготовляють товари для Америки, одержуючи взамін лише цифри в комп'ютерах. Раніше, в часи справжніх імперій, таке називалося даниною чи васалітетом, нині ж це «взаємовигідна» торгівля. Цифри в комп'ютерах мають смисл лише доти, доки зберігається нинішня «Історія Грошей». Відповідно, китайці, а також усі, хто має долари, включаючи затятих американофобів, зацікавлені в збереженні існуючої системи міжнародної «Історії Грошей». Саме тому нічим не забезпечений долар (нерідко не забезпечений навіть паперовими купюрами) залишається світовою валютою і не дуже падає у ціні [6].

Ще в XIX столітті з'являються ідеї про те, щоб перетворити економічну реальність на щось раціонально контрольоване. Радянський експеримент з повністю планової економіки якраз потрапляє у їхні контекст. Однак, цей експеримент закінчився невдачею, а найбільш послідовні спроби оптимізації економіки за рахунок контролю й аналізу були здійснені в рамках ринкової економіки. Марксизм, який, спрощено кажучи, пропонує усунути власність (принаймні на засоби виробництва) не спрацьовує. Чому? Тому, що при цьому процес занадто абстрактним для того, щоб його можна було спланувати згори, донести до виконавців (до кожного окремого індивіда-виконавця) унизу і проконтролювати виконання. Звідси вся неоконкретність радянського соціалізму. І лише власність створює передумови для виникнення синергії людських зусиль. Тобто, через власність реалізується свого роду принцип у-вей (недіяння), коли не хтось планує згори, а коли усе ніби саме планується знизу. «Дао нічого не робить, але усе виявляється зробленим».

Таким чином, підводячи підсумки, зазначаємо. Людська високоінтелектуальна свідомість – це свідомість третього рівня абстрактності. Цей рівень набагато вищий за усі можливі рівні тварин, але ще залишається досить образним і конкретним порівняно з рівнями абстрактного мислення сучасної цивілізації і культури. Процес переходу від

¹ Борг переміщує енергію з майбутнього у сучасність, а заощадження з минулого у сучасне та майбутнє.

третього до можливих більш високих рівнів був довгим у часі і комплексним за характером. Він спирався на допоміжні варіанти персоніфікації у формі феноменів індивідуальної та колективної власності, мегапроектів, грошей. Поява останніх є свідченням переходу до цих наступних усе більш абстрактних рівнів мислення і самоорганізації.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Бодрийяр Жан. К критике политической экономии знака. Москва: Библион – Русская книга , 2004. – 304 с.
2. Вітгенштайн Людвіг. Tractatus logico-philosophicus. Філософські дослідження. – Київ: Основи, 1995. – 312 с. с. 70.
3. Мамфорд Льюис. Миф машины // Миф машины. М. – «Логос», 2001. – 408 с.
4. Мэмфорд Л. Техника и природа человека //Новая технократическая волна на Западе. – Москва: Прогресс, 1986. – с. 225 – 239.
5. Седлачек Томаш. Економіка добра і зла. Слідами людських пошуків від Гільгамеша до фінансової кризи//Переклад з чеської Тетяни Окопної//Львів, Видавництво Старого Лева, 2017. – 520 с.
6. Eisenstein Charles. Sacred Economics, Money, Gift and Society in the Age of Transition//Publisher: Evolver Editions, 2016. – 496 pages // www.eboodb.org/item/52437/Sacred-Economics-Money-Gift-and-Society-in-the-Age-of-Transition
7. Moore Jason W. Capitalism in the Web of Life. Ecology and the Accumulation of Capital// London, Verso, 2015. – 366 p.